

УДК: 378.1(470+571)

ВІТАЛІЙ ТРЕТЬКО

м. Хмельницький, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF MULTILEVEL EDUCATION IN RUSSIA

Розкрито теоретичні аспекти і сучасні тенденції розвитку ступеневої професійної освіти Російської Федерації. Особливу увагу приділено концепції реформування вищої освіти, проблемам підготовки магістрів у ВНЗ Росії, пріоритетним завданням, перегляду змісту і структури професійної підготовки відповідно до сучасних потреб. Охарактеризовано нові форми навчання в сфері вищої освіти, такі як бізнес-школи, корпоративні університети, тренінгові системи. Обґрунтовано необхідність консолідації зусиль академічної і педагогічної спільноти, держави і бізнесу для подальшого розвитку вищої освіти в Росії.

Ключові слова: система вищої освіти, ступенева освіта, підготовка магістрів, концепції реформування, зміст і структура професійної підготовки.

Раскрыты теоретические аспекты и современные тенденции развития многоуровневого профессионального образования Российской Федерации. Особенное внимание уделено концепции реформирования высшего образования, проблемам подготовки магистров в ВУЗах России, приоритетным заданиям, пересмотру содержания и структуры профессиональной подготовки соответственно современным требованиям. Охарактеризованы новые формы обучения в области высшего образования, такие как бизнес-школы, корпоративные университеты, тренинговые системы. Обоснована необходимость консолидации усилий академического и педагогического сообщества, государства и бизнеса для последующего развития высшего образования России.

Ключевые слова: система высшего образования, многоуровневое образование, подготовка магистров, концепции реформирования, содержание и структура профессиональной подготовки.

Theoretical aspects and modern trends of multilevel professional education development in Russia have been highlighted. Special attention has been paid to the concept of higher education reforming, problems of masters' training at higher educational establishments in Russia, priority tasks, reconsideration of contents and structure of professional training in accordance with modern demands. New forms of

learning in the field of higher education, such as business-schools, corporative universities, training systems have been characterized. The necessity of consolidating academic and pedagogical communities, state and business for further development of higher education in Russia has been substantiated.

Key words: higher education system, multilevel education, masters' training, reformation concept, contents and structure of professional training.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Світові інтеграційні процеси, реагування системи вищої освіти на розвиток наукомістких технологій в усіх галузях виробництва, нестабільна ситуація у сфері зайнятості населення, зростаюча конкуренція і рівень вимог працедавців зумовили реформування змісту і структури вищої освіти Російської Федерації практично в усіх її сферах.

За концепцією модернізації російської професійної освіти основна її мета полягає в забезпеченні різнорівневої і багатопрофільної підготовки кваліфікованих фахівців, конкурентоздатних на ринку праці, компетентних, відповідальних, таких, що вільно володіють своєю професією та орієнтуються в суміжних галузях діяльності, здатних до постійного професійного зростання та самореалізації.

Концептуальні положення та тенденції розвитку сучасної ступеневої освіти у Російській Федерації базуються на положеннях Конституції Російської Федерації (2007), Федерального закону «Про вищу і після вузівську професійну освіту» (1996), обґрунтовуються в Постанові Уряду Російської Федерації «Про федеральну цільову програму розвитку освіти на 2011–2015 роки» (2011), федеральних державних освітніх стандартах (ФДОС), нормативних документах МОН Російської Федерації (РФ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сучасної професійної ступеневої освіти в Російській Федерації досліджували російські та зарубіжні науковці, а саме: М. Костікова, В. Кузнецова, Л. Казарін, П. Одинцов, В. Ямпольський та інші. В працях В. Береки, Г. Бордовського, В. Козлова, В. Сенашенко велика увага приділяється питанням розробки концептуальних засад підготовки магістрів у ВНЗ Росії. Аналіз робіт В. Болотова, В. Козирева, Н. Комісарової, Н. Ничкало, С. Гончаренко дозволив виділити основні концепції, на яких базується реформування вищої освіти. Виходячи з досліджень В. Балашова, Г. Лагунова, Ю. Старостіна, Ю. Фролова, Ю. Шленова можна зробити висновок, що концептуальна основа професійної підготовки базується на неперервності і наступності стадій освітнього процесу та освітньо-професійних програм.

Формулювання мети статті. Незважаючи на отримані науковцями результати досліджень, які мають незаперечну теоретичну і практичну цінність, деякі питання сучасних тенденцій розвитку ступеневої освіти в РФ вимагають систематизації і узагальнення, що визначило мету статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації стратегічною

метою державної політики в галузі освіти є підвищення доступу до якісної освіти, що відповідає вимогам інноваційного розвитку економіки, сучасним потребам суспільства і кожного громадянина [7, с. 11].

Реалізація цієї мети припускає вирішення таких пріоритетних завдань:

- забезпечення інноваційного характеру базової освіти;
- модернізація інститутів системи вищої освіти як інструментів соціального розвитку;
- створення сучасної системи неперервної освіти, підготовки і перепідготовки фахівців;
- формування механізмів оцінки якості і затребуваності освітніх послуг за участю споживачів;
- участь в міжнародних порівняльних дослідженнях.

У системі вищої освіти Російської Федерації розпочато значні зміни, спрямовані на забезпечення її відповідності як вимогам інноваційної економіки, так і запитам суспільства. При цьому пріоритетними напрямками в цій сфері є приведення змісту і структури професійної підготовки фахівців відповідно до сучасних потреб ринку праці. Водночас зауважимо, що рівень розвитку російської системи вищої освіти досі не відповідає вимогам інноваційного соціально-орієнтованого розвитку країни.

Система ступеневої освіти Російської Федерації має свою історію становлення і розвитку, що нараховує більше двох століть. Використання порівняльно-історичного і соціокультурного підходів дозволило виділити основні етапи становлення і розвитку системи багаторівневої освіти в Росії, і показати її своєрідність.

Система вищої освіти Росії бере початок у XVIII ст., про що свідчить створення у Петербурзі освітньої установи – Академії наук, та згодом академічного університету. Другу половину XVIII ст. можна охарактеризувати стрімким розвитком науки, поштовхом інтересу до неї, що сприяло розвитку ідеї створення Московського університету, наділеного правом присудження вчених ступенів. Накопичений в XVIII ст. Академією Наук і Московським університетом досвід присвоєння діячам науки і вищої освіти вчених ступенів, був врахований у створенні на початку XIX ст. системи наукової атестації фахівців.

Цікавим фактом є введення вченого ступеня магістра імператорським указом 1803 року, що дозволяв особам, що отримали цей ступінь здійснювати управління кафедрою. 1819 року затверджено положення, що регламентує порядок складання іспитів, захисту дисертацій і присудження вчених ступенів. Університетським статутом 1884 року вчений ступінь кандидата наук був скасований (з того часу в Росії присуджувалися тільки два вчені ступені – магістр і доктор наук). Після 1917 року з різних об'єктивних і суб'єктивних причин підготовка магістрів не здійснювалась. Трансформаційні процеси в країні, що

активізувалися з середини 80-х років ХХ ст. торкнулися практично усіх сторін громадського життя, а відтак актуалізували ступінь магістра. Відповідно до постанови Міністерства науки, вищої школи і технічної політики РФ (1993) [4, с. 8] разом з підготовкою дипломованих фахівців в РФ розпочато підготовку бакалаврів і магістрів. Нова структура вищої освіти мала за мету розширити можливості ВНЗ у забезпеченні різноманітних культурно-освітніх запитів особистості, підвищенні наукової і професійної підготовки фахівців з урахуванням потреб економіки і ринку праці.

На початку 90-х років серед ВНЗ РФ почала активно обговорюватися концепція структурно-змістовної реформи вищої освіти, яка передбачала, з одного боку, виокремлення як самостійного завдання отримання студентами фундаментальної освіти в досить широкій галузі знань у поєднанні з базовими знаннями з інших наукових галузей і елементами початкової професіоналізації, а з іншого – розвиток на цій основі системи поглибленої спеціалізованої підготовки фахівців для науково-дослідної і педагогічної діяльності на базі існуючих науково-педагогічних шкіл. Вирішення першого завдання є головною функцією програм підготовки бакалаврів, а другого – основною метою спеціалізованої магістерської підготовки. З огляду на таку ситуацію, постало питання про існування бакалаврату і магістратури як двох складових єдиної дворівневої системи підготовки фахівців [2, с. 17].

Ключовим кроком у усвідомленні важливості переходу Росії на дворівневу систему вищої освіти було рішення про приєднання Росії до Болонського процесу, що зобов'язувало її до 2010 року втілити в життя основні цілі і принципи європейської освітньої спільноти [1, с. 134].

Спочатку в РФ магістерські програми сприймалися виключно як науково-дослідні, які готують слухачів до викладацької або наукової кар'єри. Це істотно обмежувало сферу використання таких програм і знижувало рівень їх затребуваності. Водночас, за своєю суттю такий підхід не був раціональним, оскільки висококваліфіковані фахівці з магістерським рівнем освіти потрібні не лише у ВНЗ в якості викладачів або в дослідницьких організаціях, але й в бізнесі, компаніях і організаціях різних сфер діяльності і форм власності.

Розглянемо детальніше сучасні тенденції розвитку системи ступеневої освіти в Російській Федерації. Сьогодні накопичений великий досвід реалізації цієї системи в практиці роботи ВНЗ РФ, розроблені основні нормативні документи, визначені вимоги до випускника на кожному освітньому рівні, підготовлені освітньо-професійні програми. Ця система орієнтована на реалізацію програм підготовки фахівців до певного виду діяльності, що відрізняються рівнем кваліфікації кожного ступеня системи залежно від обраного типу навчального закладу [4, с. 8].

Основним положенням концептуального розвитку ступеневої освіти, є максимальне використання індивідуальних можливостей особистості, підвищення

якості навчання через розвиток індивідуальних стилів навчальної діяльності студентів і надання рівних можливостей для цього розвитку. Реалізація цієї ідеї на практиці здійснюється шляхом побудови досить гнучкої і розгалуженої структури освіти, розмежування наукового рівня і професійної освіти, використання нових технологій в навчанні та концепції неперервної освіти [7, с. 11].

Система освіти відповідає вимогам ринкової економіки, дозволяючи гнучко реагувати на характер і обсяги підготовки фахівців, враховувати зміни на ринку праці, запити держави. Переваги цієї системи виявляються в контексті якісної підготовки студентів до науково-дослідної діяльності та формуванні їх професійної компетентності. Згідно з Державним освітнім стандартом вищої професійної освіти науково-дослідницька робота студентів входить до окремого блоку спеціалізованої підготовки.

У цілому ступенева система освіти в Російській Федерації є сукупністю послідовних освітньо-професійних програм базового рівня і спеціалізованої підготовки.

Програма підготовки бакалавра передбачає гуманітарний і загальнонауковий цикл, цикл професійної підготовки. Основне призначення програм цього ступеня полягає у формуванні загальноосвітньої культури особистості, професійних цінностей, необхідних для подальшого самовизначення. На рівні бакалаврату забезпечується формування системи базових і ключових компетенцій, основним засобом формування яких є модель навчально-дослідницької діяльності, що відповідає рівню освіти бакалаврів.

Згідно з Державним освітнім стандартом вищої професійної освіти, серед вимог кваліфікаційної характеристики за різними напрямками, вказано, що студент бакалаврату підготовлений для роботи в установах різного типу за різними видами діяльності. Структура освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за різними напрямками освіти містить такі цикли дисциплін: гуманітарні і соціально-економічні дисципліни; математичні і природничо-наукові дисципліни; загально-професійні дисципліни; дисципліни профільної підготовки; факультативні дисципліни [5, с. 85]. Кожен з вказаних циклів має завершений перелік дисциплін із структурно-логічною схемою викладання і обсягом навчального навантаження. Освітня складова значно переважає, втім це не суперечить концепції ступеневої освіти.

Навчання студентів на другому рівні вищої освіти – магістратурі, орієнтоване на підготовку висококваліфікованих конкурентоздатних фахівців нової генерації, за індивідуальними траєкторіями навчання, здатних до самостійної дослідницької діяльності в різних галузях науки. Відмінною рисою магістратури є те, що освітня, наукова і професійна підготовка здійснюється одночасно. Формування спеціальних компетенцій в умовах магістратури забезпечується навчально-дослідницькою діяльністю пошукового науково-проектного характеру. Структура і функції науково-дослідницької діяльності визначаються цілями

підготовки студентів ВНЗ за цим рівнем. Вони полягають в поглибленні і розвитку професійних теоретичних знань, їх застосуванні на практиці; розвитку навичок проведення самостійних наукових досліджень; залученні найбільш здібних студентів до розв'язання актуальних проблем освіти; можливостях обґрунтованого вибору наукового напрямку, де б найяскравіше могли реалізовуватися їх творчі здібності; підготовці резерву учених, дослідників і професіоналів.

Як вже зазначалося, спеціалізована підготовка студентів припускає оволодіння освітньо-професійною програмою другого рівня. Реалізація цієї програми здійснюється в магістратурі. Концептуальна основа магістерської підготовки базується на неперервності і наступності ступенів освітнього процесу і освітньо-професійних програм.

Розвиток магістратури, як і усієї багаторівневої системи вищої освіти, орієнтований на підвищення якості освіти через оновлення його змісту, форм і методів організації. Відповідно до положень Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти цільове призначення магістратури полягає в підготовці фахівців, що легко адаптуються як в теоретичній, так і в практичній діяльності, здатні раціонально і ефективно використати свій науковий потенціал. Іншими словами, призначення магістратури як освітнього інституту, полягає в створенні умов і наданні можливостей для становлення і розвитку особистості студента-дослідника [6, с. 12].

Виходячи з концептуальних засад розвитку магістратури, її пріоритетні завдання полягають у створенні умов для формування і розвитку у студентів-магістрантів, а саме:

- навчально-дослідницької компетентності;
- індивідуального стилю навчальної діяльності;
- знань і наукового мислення;
- особистісних творчих якостей;
- професійних якостей наукових і педагогічних працівників;
- здібностей до самостійних теоретичних і практичних суджень і висновків;

Це у свою чергу визначається:

- забезпеченням освоєння теорії і практики наукової діяльності на основі інформації про реальну ситуацію в галузях, що вивчаються;
- підтримкою науково-творчої самостійності студентів;
- підвищенням результативності науково-дослідних робіт студентів, їх участю в освітніх і наукових заходах.

Цілі і завдання магістратури визначають зміст спеціалізованої підготовки студентів ВНЗ, освітньо-професійна програма якої містить два блоки: освітній і науково-дослідницький. Освітній блок представлений дисциплінами напряму і спеціальними дисциплінами, зміст яких визначається вимогами спеціалізації магістра. Науково-дослідницький – передбачає підготовку фахівців у науковій галузі, яку він самостійно вибирає. Вивчення та аналіз вимог до обов'язкового

мінімуму змісту спеціалізованої підготовки дозволяє констатувати значне збільшення науково-дослідної складової. Саме на другому рівні вищої освіти здійснюється процес реалізації знань, отриманих на бакалавраті.

Отже, система ступеневої вищої освіти РФ охоплює два рівні, кожен з яких має свою специфіку. Закономірно виникають питання про взаємозв'язок і узгодженість програм, що реалізуються на першому і другому рівні, про використання методів, форм і засобів навчання, їх співвідношення і відповідність цільовим установкам, здатність розвивати індивідуальний стиль навчальної діяльності студентів.

Важливою тенденцією у сфері вищої освіти є активний розвиток нових форматів навчання, таких як бізнес-школи, корпоративні університети, тренінгові системи. У РФ формування цього сектора розпочалося порівняно недавно, але він активно розвивається і визначає суттєвий сегмент ринку освітніх послуг.

Водночас зауважимо, що у РФ перехід від індустріального до постіндустріального типу освіти здійснюється уповільнено порівняно з динамікою процесів, що відбуваються на відкритому ринку освітніх послуг. Аналіз тенденцій розвитку ступеневої освіти у РФ уможливив виявлення низки серйозних проблем, від вирішення яких залежить характер її подальшого розвитку. Перспективний розвиток цієї системи вимагає розробки нових теоретичних і методологічних підходів, оновлення нормативно-законодавчого супроводу, підвищення рівня кадрового забезпечення, цілеспрямованої фінансової підтримки, розробки гнучкого механізму соціального партнерства, творче об'єднання зусиль російської і світової педагогічної спільноти.

Висновки результатів дослідження. Вирішення завдання удосконалення системи ступеневої освіти, якості підготовки фахівців перебуває в тісному взаємозв'язку з розвитком фундаментальної і прикладної науки, має визначальне значення для майбутнього країни, вимагає консолідації зусиль академічної і педагогічної спільноти, держави і бізнесу.

Для визначення подальших кроків розвитку системи ступеневої освіти у Російській Федерації необхідно здійснити кардинальні зміни на всіх її рівнях: законодавчому, управлінському, концептуальному, організаційному, фінансовому, соціально-економічному, міжнародному. Не є виключенням шлях самостійного еволюціонування системи на основі реформування лише бюджетного фінансування; ринкового саморегулювання; імпортування найбільш передових зразків ВНЗ тощо.

Перспективи подальших розвідок. На наш погляд, найперспективнішим напрямом збереження глобальної конкурентоспроможності російської ступеневої освіти є розбудова системи нових національних університетів на базі старих ВНЗ країни, а у ряді випадків – створення нових освітніх майданчиків інноваційного типу.

Література

1. Байденко В. И. Модернизация профессионального образования: современный этап / В. И. Байденко, Дж. Ван Зантворт. – 2-е изд. доп. и перераб. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. – 674 с.
2. Концепция управления качеством образования / А. И. Севрук, М. П. Афанасьева, Г. В. Гутник и др. – Пермь, 1997. – 48 с.
3. О реализации положений Болонской декларации в системе высшего профессионального образования Российской Федерации // Официальные документы Министерства образования и науки Российской Федерации. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 34 с.
4. Постановление Государственного комитета Российской Федерации по высшему образованию от 10.08.93 № 42 «Об утверждении Положения о магистерской подготовке (магистратуре) в системе многоуровневого высшего образования Российской Федерации». – М., 1993. – С. 8.
5. Федеральный закон Российской Федерации от 24 октября 2007 г. № 232-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации (в части установления уровней высшего профессионального образования)» // Российская газета. Федеральный выпуск № 4504, 27 октяб. 2007 г. – С. 85.
6. Федеральный закон Российской Федерации от 1 декабря 2007г. № 309-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части изменения понятия и структуры государственного образовательного стандарта» (с изменениями и дополнениями) // Российская газета. Федеральный выпуск № 4535, 5 декаб. 2007 г. – С. 12.
7. Федеральная целевая программа развития образования на 2011–2015 годы : утв. постановлением Правительства РФ от 7.02.2011 г., № 61. – С. 11.